

Anneanne ve Babaannelerin Emzirme Davranışı Üzerindeki Etkilerine Yönelik Annelerin Düşünceleri: Tanımlayıcı Araştırma

Maternal Opinions on the Effects of Grandmothers on Breastfeeding Behavior: Descriptive Research

^{ID} Beyzanur İŞBAY^a, ^{ID} Emine GERÇEK ÖTER^b

^aİstanbul Zeynep Kamil Kadın ve Çocuk Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Doğum Sonu Servisi, İstanbul, TÜRKİYE

^bAdnan Menderes Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi, Doğum, Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği ABD, Aydın, TÜRKİYE

ÖZET Amaç: Dünyada farklı kültürlerde anneanne ve babaannelerin belli konularda söz sahibi olması ve daha genç kadınları yönlendirme özelliği, birçok konuda olduğu gibi emzirme konusunda da dikkat çekmektedir. Bu araştırmanın amacı, anneanne ve babaannelerin emzirme davranışı üzerindeki etkileri hakkında annelerin düşüncelerini incelemektir. **Gereç ve Yöntemler:** Tanımlayıcı tipteki araştırma, Bursa ilinin 3 ilçesinde bulunan 6 aile sağlığı merkezine başvuran, 7-12 aylık bebeklere sahip 404 anne ile 15 Ocak 2019 ve 15 Haziran 2019 tarihleri arasında yürütülmüştür. Veriler, araştırmacı tarafından literatür doğrultusunda hazırlanan anket formu kullanılarak yüz yüze görüşme yöntemiyle toplanmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde, tanımlayıcı istatistikler ve ki-kare testi kullanılmıştır. **Bulgular:** Annelere göre anneannelerin %75,4'ünün, babaannelerin %54,2'sinin emzirmeyi olumlu etkiledikleri saptanmıştır. Anneanne ve babaannelerin emzirmeye yardımcı olmalarının annelerin ilk 6 aydan sonra ek gıdaya geçmelerini sağladığı, emzirmeye engel olmalarının ya da yardımlarının yetersiz olmasının annelerin ilk 6 ay içinde ek gıdaya geçmelerine sebep olduğu belirlendi ve istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulundu ($p<0,05$). Annelere göre babaannelerin emzirme üzerindeki etkisi ile ek gıdaya geçme durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulundu ($p=0,002$). **Sonuç:** Emzirmenin, anneanne ve babaannelerin düşünce ve davranışlarından etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır. Sağlık profesyonellerinin, emzirmenin biyopsikososyal yönlerini detaylı bir şekilde ele alarak, annelerin tüm kültürlerde psikolojik ve sosyal çevresinden ayrı düşünülmeceğini göz önünde bulundurarak sağlık hizmeti sunmaları önemlidir.

ABSTRACT Objective: In different cultures, the fact that grandmothers have a say in certain issues draws attention to breastfeeding as well as many other issues. This research was planned to examine mothers' thoughts about the effects of grandmothers on breastfeeding behavior. **Material and Methods:** The study is planned descriptively. It was conducted in January 15, 2019 and June 15, 2019 with 404 mothers who meet the inclusion criteria in 6 family health centers in 3 districts of Bursa province of Turkey. A question form prepared by the researchers in line with the literature was used in collecting the data. Descriptive statistics and chi-square test were used to evaluate the data. **Results:** According to the mothers, 75.4% of the maternal grandmothers and 54.2% of the paternal grandmothers positively affected breastfeeding. In the first 6 months, mothers who received additional food and formula advice from their grandmother had a higher rate of switching to supplementary food and formula in the first 6 months compared to those who did not and a significant difference was found ($p<0.05$). According to mothers, a significant difference was found between the effect of grandmothers on breastfeeding and switching to additional food ($p=0.002$). **Conclusion:** It was determined that breastfeeding behavior was also affected by the thoughts and behaviors of the grandmothers. It is important for health care professionals to provide health services by considering the biopsychosocial aspects of breastfeeding in detail and considering that mothers cannot be separated from their psychological and social environment in all cultures.

Anahtar Kelimeler: Büyükanne; emzirme; aile ilişkileri; nesiller arası ilişkiler; hemşirenin rolü

Keywords: Grandmother; breastfeeding; family relations; intergenerational relations; nurse's role

Sağlıklı beslenme, anne sütüyle başlar.¹ Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), UNICEF, Amerikan Pediatri Derneği ve T.C. Sağlık Bakanlığı, doğumdan sonra ilk 6 ay sa-

dece anne sütüyle beslenmenin sürdürülmesini ve en az 2 yıl ve daha fazla olmak üzere tamamlayıcı gıdalar ile birlikte emzirmenin devam etmesini önermektedir.^{2,3}

Correspondence: Beyzanur İŞBAY

İstanbul Zeynep Kamil Kadın ve Çocuk Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Doğum Sonu Servisi, İstanbul, TÜRKİYE/TURKEY
E-mail: bisbay94@hotmail.com

Peer review under responsibility of Türkiye Klinikleri Journal of Nursing Sciences.

Received: 19 Jan 2021

Received in revised form: 29 Apr 2021

Accepted: 06 Jun 2021

Available online: 11 Aug 2021

2146-8893 / Copyright © 2021 by Türkiye Klinikleri. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

Emzirme; bebek, anne ve toplum sağlığına birçok yarar sağlar. Fakat tüm bu yararlar karşın uluslararası ve ulusal emzirme oranlarının yüksek olmadığı görülmektedir. DSÖ'nün 2020 verilerinde, bebeklere ilk 6 ayda sadece anne sütü verme oranının %38; Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2018 verilerinde ise bu oranın %41 olduğu belirtilmektedir. 2025 Küresel Beslenme Hedefleri'nde bebeklere ilk 6 ayda sadece anne sütü verme oranının %50'nin üzerinde olması hedeflenmektedir.^{4,5} UNICEF ve DSÖ tarafından yayımlanan raporda, 78 milyon bebeğin postpartum dönem ilk 1 saatte emzirilmediği, 6 aylıktan küçük bebeklerin %40'ının sadece anne sütüyle beslendiği, ilk 1 yılın sonunda anne sütüne devam etme oranının %71 olduğu ve 2. yılın sonunda %45'e düştüğü belirtilmiştir. Bu oranlardan yola çıkılarak sürdürülebilir kalkınma hedeflerinde (hedef 1, 2, 3, 5, 8, 12) de özellikle emzirmenin toplumsal yararlarına vurgu yapılarak, emzirmenin küresel açıdan da önemi belirtilmiştir.⁶

Emzirme davranışı, bebek ve anne arasındaki fiziksel bağlanmanın ötesinde, manevi ve toplumsal tarafları olan sosyokültürel bir unsurdur. Emzirme, geleneksel aile yapısı, sosyoekonomik düzey, yaşlı neslin ve annenin emzirme konusundaki tecrübeleri, yaşanan sosyal çevre ve emzirmenin desteklenmesi gibi sosyokültürel ve sosyoekonomik unsurlardan etkilenmektedir. Özellikle de yaşlı neslin, gebeliğe karar verme ve bebeğin büyümesinde rol alma gibi konularda aile içinde çok önemli rol oynadığı belirtilmektedir. Genellikle geleneksel Türk ailelerinde deneyimli bir üst nesil, emzirme davranışı üzerinde söz sahibi olmayı istemektedir.^{7,8} Uluslararası literatürde de büyükannelerin emzirmeye rehberlik ederek anne ve bebeğe bakım verme rolü, emzirmenin başlatılması, devam ettirilmesi, ilk sütün bebeğe verilmesi, emzirme döneminde annenin beslenmesi, ek gıdalara geçiş zamanı vb. hususlarda anneye destek olmak şeklinde belirtilmektedir.^{9,10} Bazı araştırmalarda ise büyükannelerin emzirme davranışında olumsuz etkilerinin olduğu ya da olumlu ve olumsuz etkilerinin bir arada görüldüğü dikkat çekmektedir.^{11,12}

Yapılan kapsamlı literatür araştırması sonucunda, büyükannelerin emzirme davranışına etkisi konusunda sınırlı sayıda araştırmanın sınırlı verile-

rine ulaşılması nedeniyle bu araştırmanın, hem ulusal hem de uluslararası literatürdeki araştırma bulgularına önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Kültürel ve sosyal faktörlerden yoğun olarak etkilenen emzirme davranışının erken postnatal dönemden itibaren büyükannelerden etkilenme biçiminin değerlendirilmesi, sağlık profesyonellerine kadınlara holistik bakım sunabilmelerinde de önemli oranda yol gösterici olacaktır.

AMAÇ VE ARAŞTIRMA SORULARI

Araştırma, büyükannelerin emzirme davranışındaki etkileri üzerine annelerin düşüncelerini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırma soruları aşağıdaki gibidir:

S1: Annelerin emzirme davranışı üzerinde büyükannelerin etkisi nasıldır?

S2: Anneler büyükannelerin emzirme davranışındaki etkileri hakkında ne düşünüyor?

GEREÇ VE YÖNTEMLER

ARAŞTIRMANIN TASARIMI

Araştırma, tanımlayıcı tiptedir. Araştırma, STROBE beyanı kontrol listesi doğrultusunda gözden geçirilmiş ve Helsinki Deklarasyonu Prensipleri'ne uygun olarak yapılmıştır.

ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEMİ

Araştırma, Türkiye'nin Bursa ilinin 3 merkez ilçesinde yer alan 6 aile sağlığı merkezinde (ASM) yapıldı. Araştırmanın bu ilçelerde yapılma nedeni; 3 ilçedeki annelerin sosyoekonomik düzeylerinin farklı olmasıydı. Araştırmanın yürütüldüğü şehir, Türkiye'nin batısında yer alan Marmara Bölgesi'nin 2. büyük şehridir. Nüfusu 3 milyon olan şehirdeki 3 ilçenin nüfusları şu şekildedir: Yıldırım 267.327; Osmangazi 441.950; Nilüfer 206.331.¹³ 2018 yılında Bursa ilinde 7-12 aylık olan bebeklerin sayısı, Yıldırım'da 4.858, Osmangazi'de 5.916 ve Nilüfer'de 2.734 olmak üzere toplam 13.508'dir. Araştırma örnekleminin hesaplanmasında G-power yöntemi kullanıldı. Susin ve ark.nın araştırmasına göre annelerin emzirme konusunda büyükannelerden etkilenme oranı %43 (p=0,430) %95 olasılıkla ($\alpha=0,05$), d=0,05 sapmayla q=0,570, t=1,97 alınarak 366 olarak sap-

tandı.¹⁴ Kayıp olasılığı düşünülerek örneklem sayısı %10 oranında artırıldı ve örneklem 403 olarak belirlendi. Hesaplamaya göre Osmangazi ilçesindeki her bir ASM'ye başvuran annelerin sayısı ortalama 88,5 olarak bulunduğu için annelerin sayısı 89 olarak kabul edildi ve örneklem sayısı 1 artırılarak 404 olarak alındı. Örneklemin seçilmesinde olasılıksız örnekleme yöntemlerinden gelişigüzel örnekleme yöntemi kullanıldı. Her 3 ilçedeki ASM'lerden örnekleme alınacak annelerin sayısı, tabakalı örnekleme yöntemiyle belirlendi.¹⁵ Örneklem hacmi/ana kütle hacmi=403/13.508=0,0298 olarak hesaplandı. Tabaka ağırlıkları, 3 ilçedeki ASM'lere başvuran annelerden (Nilüfer ilçesinde 82 anne; Yıldırım ilçesinde 144 anne; Osmangazi ilçesinde 178 anne) oluştu.

On sekiz yaş üstü, doğduğunda normal yenidoğan ağırlığına sahip 7-12 aylık bebeği olan, risksiz bir gebelik ve doğum geçirmiş ve bebeğinde emzirmeyi kesintiye uğratabilecek sorunlar gelişmemiş olan, emzirme davranışına büyükannelerden birinin veya her ikisinin de katıldığı, Türkiye'nin Bursa ilinin Yıldırım, Osmangazi, Nilüfer ilçelerinden birinde yaşayan, Türkçe konuşup anlayabilen ve çalışmaya katılmaya gönüllü olan anneler araştırmaya kabul edildi. 7-12 aylık bebeği olan annelerin seçilme sebebi, ilk 6 aydaki emzirme davranışını hatırlama etkinini artırmaktır. Anket sorularını eksik cevaplayan anneler çalışmadan dışlandı.

VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Veriler, araştırmacı tarafından literatür doğrultusunda oluşturulan soru formu kullanılarak toplandı.¹⁶⁻¹⁸ Soru formunda yer alan 1-12. sorular arasında anne ve büyükannelerin sosyodemografik özellikleri, 13-17. sorular arasında annelerin obstetrik özellikleri ve 18-53. sorular arasında ise büyükannelerin emzirme davranışı üzerindeki etkilerine yönelik annelerin düşünceleri (5 açık uçlu, 29 kapalı uçlu) ile ilgili olmak üzere toplam 53 soru (11 açık uçlu ve 42 kapalı uçlu) bulunmaktadır. Kadın sağlığı alanında, 9 hemşire akademisyenden uzman görüşü alındı. Soru formunda yer alan soruların açıklığı ve soruları cevaplama süresinin belirlenmesi amacıyla 10 anneye ön uygulama yapıldı. Bu formlar çalışmaya dâhil edilmedi.

VERİ TOPLAMA TEKNİĞİ

Veriler, 15 Ocak 2019 ve 15 Haziran 2019 tarihleri arasında, Türkiye'nin Bursa ilinde yer alan 3 ilçedeki 6 ASM'ye, 7-12 aylık bebeklerini aşı ya da izlem amacıyla getiren annelerle yüz yüze görüşme yöntemi kullanılarak toplandı. Soru formu uygulanmadan önce annelere araştırma hakkında gerekli bilgiler verilerek, araştırmaya dâhil olmayı onaylayan annelerden sözlü ve yazılı onam alındı. Soru formunun uygulaması 15-20 dk sürdü.

VERİLERİN ANALİZİ

Verileri analiz etmek için IBM SPSS Statistics 25 kullanıldı. Tanımlayıcı istatistikler; yüzde, frekans, ortalama (\pm standart sapma) olarak sunuldu. Analitik değerlendirmede; anneanne ve babaanne desteği, ilk 6 ayda ek gıda/mama önerme durumu ile anneanne ve babaannelerin emzirme davranışı üzerindeki etkilerine yönelik annelerin düşünceleri (ilk emzirme zamanı ve ek gıdaya geçme zamanı) arasındaki ilişkiler değerlendirildi. Literatüre ve veriye uygun olarak gerekli tekrar kodlama ve hesaplama işlemleri uygulandı. Tüm değişkenler, kategorik hâle getirilerek ki-kare testi uygulandı. Tip 1 hata %0,5 olarak kabul edildi.

ARAŞTIRMANIN ETİK BOYUTU

Araştırma için Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulundan 22.10.2018 tarihinde (no: 2018/038) izin alındı. Ayrıca araştırmanın Bursa ili Yıldırım, Osmangazi ve Nilüfer ilçelerindeki ASM'lerde yapılabilmesi amacıyla T.C. Bursa Valiliği İl Sağlık Müdürlüğünden izin alındı. Araştırma kapsamına alınan annelerin yazılı onamları alınarak, gönüllü katılımları sağlandı.

BULGULAR

SOSYODEMOGRAFİK VE OBSTETRİK ÖZELLİKLER

Araştırma kapsamına alınan annelerin yaş ortalaması 29,31 \pm 5,18 (minimum-maksimum: 19-43) olup; %55,2'si 30 yaşın altında, %37,9'u lise/dengi okul mezunu, %60,6'sı çalışmıyor ve %67,8'inin geliri giderine eşitti. Annelerin %74'ü anneanne ve babaanne ile birlikte yaşamadığını, annelerin tümü bebek bakımında yardımcı olan birileri bulunduğunu ve %47,5'i

TABLO 1: Annelerin sosyodemografik ve obstetrik özelliklerine göre dağılımı (n=404).

Sosyodemografik ve obstetrik özellikler	n	%
Yaş grubu*		
19-29 yaş	223	55,2
30-43 yaş	181	44,8
Eğitim düzeyi		
Okuryazar değil/okuryazar	5	1,2
İlkokul mezunu	52	12,9
Ortaokul mezunu	61	15,1
Lise/dengi okul mezunu	153	37,9
Üniversite ve üzeri okul mezunu	133	32,9
Çalışma durumu		
Evet	159	39,4
Hayır	245	60,6
Gelir düzeyi		
Gelir giderden fazla	98	24,3
Gelir gidere eşit	274	67,8
Gelir giderden az	32	7,9
Birlikte yaşama durumu		
Her ikisi de bizimle birlikte yaşamıyor	299	74,0
Kayınvalidem bizimle yaşıyor	84	20,8
Annem bizimle yaşıyor	21	5,2
Anneye bebek bakımında yardımcı olan biri var mı?		
Evet	404	100,0
Hayır	0	0,0
Anneye bebek bakımında yardımcı olan kişi kim?		
Annesi	192	47,5
Annesi ve kayınvalidesi	142	35,1
Kayınvalidesi	70	17,4
Gebelik sayısı		
1	137	33,9
2 ve üzeri gebelik	267	66,1
Doğum sayısı		
İlk doğum	167	41,3
2 ve üzeri doğum	237	58,7
Yaşayan çocuk sayısı		
1 çocuk	169	41,8
2 çocuk	167	41,3
3 çocuk	56	13,9
4 ve üzeri çocuk	12	3,0
Düşük yapma durumu		
Evet	88	21,8
Hayır	316	78,2
Düşük sayısı (n=88)		
1 kez	66	75,0
2 ve üzeri	22	25,0
Son doğum şekli		
Sezaryen	209	51,7
Normal vajinal doğum	157	38,9
Epizyotomi/vakum ile müdahaleli doğum	38	9,4

*Yaş grupları kesim noktası belirlenerek oluşturuldu.

bu kişinin annesi olduğunu belirtti (Tablo 1). Annelerin %66,1'inin 2 veya daha fazla gebelik geçirdiği, %58,7'sinin 2 ve üzeri doğum yaptığı, %41,8'inin tek çocuğa sahip olduğu, %78,2'sinin hiç düşük yapmadığı, %51,7'sinin doğumunu sezaryen ile gerçekleştirdiği belirlendi (Tablo 1). Anneannelerin yaş ortalaması $54,0 \pm 7,75$ (minimum-maksimum: 38-82) olup, %54,3'ü ilkököl mezunu idi. Babaannelerin ise yaş ortalaması $57,3 \pm 7,44$ (minimum-maksimum: 41-85) olup, %50,3'ü ilkököl mezunu idi.

ANNELERİN BEBEKLERİNİ EMZİRME ÖZELLİKLERİ

Annelerin %76,5'inin bebeğini doğduktan sonraki ilk yarım-1 saat içinde emzirdiği, %96,5'inin bebeklerine doğumdan sonra ilk sütü verdikleri, %25,5'inin bebeklerini 2 saatte 1 emzirdikleri, %42,3'ünün bebeklerini her seferinde 15 dk emzirdikleri ve %67,8'inin bebeklerine 6 aydan sonra ek gıda vermeye başladıkları belirlendi (Tablo 2).

TABLO 2: Annelerin bebeklerini emzirme özelliklerine göre dağılımı (n=404).

Emzirme özellikleri	n	%
Bebek doğduktan sonraki emzirmeye başlama zamanı		
İlk yarım saat içinde	183	45,3
İlk yarım saat-1 saat içinde	126	31,2
İlk 1 saat-2 saat içinde	41	10,1
2 saatten sonra	54	13,4
Doğumdan sonra ilk sütü verme durumu		
Evet	390	96,5
Hayır	14	3,5
Emzirme sıklığı		
Sık sık	31	7,7
Acıktıkça	78	19,3
Ağladıkça	67	16,6
Yarım saatte 1	22	5,4
Saatte 1	60	14,9
2 saatte 1	103	25,5
3 saatte 1	43	10,6
Emzirme süresi		
10 dk	109	27,0
15 dk	171	42,3
30 dk	124	30,7
Ek gıda verme zamanı		
6 aydan önce	130	32,2
6 aydan sonra	274	67,8

ANNELERE GÖRE ANNEANNE VE BABAANNELERİN EMZİRME DAVRANIŞI ÜZERİNE ETKİLERİ

Anneler, anneannelerin %75,4'ünün, babaannelerin %54,2'sinin emzirme davranışını olumlu etkilediğini belirtti (Tablo 3). Annelere göre emzirme konusunda anneyi destekleme (anneanneler %78,7; babaanneler %72,4), anne ve bebeğin emzirme sayesinde hastalıklardan korunacağını söyleme (anneanneler %67,8; babaanneler %50,9), emzirmenin anne ve bebek arasındaki bağı artırdığını belirtme (anneanneler %51,2; babaanneler %40,7), emzirmenin devamlılığını sağlama (anneanneler %50,2; babaanneler %44,4), emzirmeye daha kolay kilo verileceğini belirtme

(anneanneler %31,6; babaanneler %23,4) ve rahmin emzirmeye daha kolay eski hâline döneceğini belirtme (anneanneler %24,6; babaanneler %19,6) pozitif yöndeki davranış ve önerileri oluşturmaktaydı. Annelerin belirttiğine göre anneannelerin emzirmeyi olumsuz etkileme oranı %17,8, babaannelerin ise %27,7 idi (Tablo 3). Annelere göre mama verme önerisinde bulunma (anneanneler %85,2; babaanneler %65,3), çay ve su gibi sıvıları verme konusunda teşvik etme (anneanneler %63; babaanneler %66,7), ek gıdalara erken dönemde başlatma (anneanneler %33,3; babaanneler %34,7), anne sütünü bırakmaya sebep olma (anneanneler %18,5; babaanneler

TABLO 3: Annelere göre anneanne ve babaannelerin emzirme davranışı üzerine etkilerinin dağılımı.

Emzirmeye etki etme durumu	Anneanne (n=399)†		Babaanne (n=393)‡	
	n	%	n	%
Olumlu	301	75,4	213	54,2
Olumsuz	71	17,8	109	27,7
Kararsız/tepkisiz	27	6,8	71	18,1
Emzirmeye yardımcı/engel olma durumu	Anneanne (n=399)		Babaanne (n=393)	
	n	%	n	%
Yardımcı oluyor	308	77,2	221	56,2
Yardımlı benim için yeterli değil	59	14,8	89	22,7
Engel oluyor	32	8,0	83	21,1
Erken emzirmeye başlama konusunda destek olma durumu	Anneanne (n=399)		Babaanne (n=393)	
	n	%	n	%
Evet	341	85,5	258	65,6
Hayır	58	14,5	135	34,4
İlk sütü verme durumuna verilen tepki	Anneanne (n=386)§		Babaanne (n=380)§	
	n	%	n	%
Olumlu	343	89,1	300	78,9
Kararsız/tepkisiz	40	10,4	71	18,7
Olumsuz	2	0,5	9	2,4
Emzirme sıklık ve süresi ile ilgili tepki	Anneanne (n=399)		Babaanne (n=393)	
	n	%	n	%
Olumlu	334	83,7	280	71,2
Kararsız/tepkisiz	64	16,0	104	26,5
Olumsuz	1	0,3	9	2,3
İlk 6 aydan sonra sütü kesmeyi önerme durumu	Anneanne (n=399)		Babaanne (n=393)	
	n	%	n	%
Evet	17	4,3	23	5,9
Hayır	382	95,7	370	94,1
Sütün artmasını sağlayacak gıdalar önerme durumu	Anneanne (n=399)		Babaanne (n=393)	
	n	%	n	%
Evet	289	72,4	216	55,0
Hayır	110	27,6	177	45,0

†5 anneanne daha önceden vefat ettiği için n=399 olarak alınmıştır; ‡11 babaanne daha önceden vefat ettiği için n=393 olarak alınmıştır; §13 anne ilk sütünü bebeğine vermediği için n=386 olarak alınmıştır.

%18,1), emzirmeye ara vermeye sebep olma (anneanneler %3,7; babaanneler %19,4) olumsuz davranış ve öneriler arasında yer almaktaydı. Çalışmaya katılan anneler, anneannelerin %77,2'sinin ve babaannelerin %56,2'sinin emzirme konusunda yardımcı olduğunu; anneannelerin %8'inin ve babaannelerin %21,1'inin emzirmeye engel olduğunu belirtti (Tablo 3). Yardımcı olma şekilleri incelendiğinde en çok ev işlerine yardım etme (anneanneler %62,3; babaanneler %55,4), annenin emzirme döneminde ihtiyacı olan besinleri temin etme (anneanneler %60; babaanneler %53,6) ve annenin bebeğini rahat bir ortamda emzirmesini sağlama (anneanneler %50,3; babaanneler %45) bulunmaktaydı. Engel olma şekilleri incelendiğinde en çok sütün yetersiz olduğunu belirtme (anneanneler %56,7; babaanneler %69,5), mama verilmesi konusunda ısrarcı olma (anneanneler %46,7; babaanneler %56,1) ve anne üstünde psikolojik baskı oluşturma (anneanneler %16,7; babaanneler %47,6) yer almaktaydı.

Annelere göre erken emzirme konusunda destek olma durumuna bakıldığında, anneannelerin %85,5'i, babaannelerin %65,6'sı destek olmaktadır. Anneler, erken emzirmeye başlama konusunda anneannelerin (%60,5) en çok rahat emzirme için rahat oturmayı sağladıklarını, babaannelerin (%58,7) ise en çok emzirme için teşvik ettiklerini belirttiler. Anneler, ilk sütün verilmesine (anneanneler %89,1; babaanneler %78,9), emzirme sıklık ve süresine (anneanneler %83,7; babaanneler %71,2) olumlu tepki verildiğini belirtti. Anneannelerin %52,4'ünün, babaannelerin %57,8'inin ilk 6 ayda bebeklere ek gıda verilmesi yönünde; anneannelerin %32,1'inin, babaannelerin %36,4'ünün ilk 6 ayda mama verilmesi yönünde teşvik ettikleri saptandı. Anneler, anneannelerin %4,3'ü ve babaannelerin %5,9'unun ek gıdalara geçişten sonra anne sütünü bırakmayı önerdiklerini belirtti. Ek gıdalara başladıktan sonra sütü bırakmayı önerme sebepleri arasında ek gıdanın yeterli gelmesi (anneanneler %41,2; babaanneler %26,1), bebeğin ek gıdalara alışması (anneannelerin %29,4'ü, babaannelerin %21,7'si), sütün yetmediği inancı (anneanneler %23,5; babaanneler %17,4), annenin kullandığı ilaçların varlığı (anneanneler %5,9; babaanneler %4,3) bulunmaktaydı. Anneler, anneannelerin %72,4'ünün ve babaannelerin %55'inin sütü artıracak besinler önerdiğini belirtti (Tablo 3).

ANNELERİN ÇOCUKLARINI EMZİRME VE BESLEME ÖZELLİKLERİ İLE İLİŞKİLİ FAKTÖRLER

Babaannelerin emzirmeyi olumsuz etkilediğini belirten annelerin ilk 6 ayda ek gıdaya geçiş yaptıkları belirlendi ($p=0,002$). Emzirme konusunda anneanne ve babaannelerden yardım alan annelerin ilk 6 aydan sonra ek gıdaya geçiş yaptıkları, engellenen ya da yetersiz yardım alan annelerin ilk 6 ay içinde ek gıda vermeye başladıkları saptandı ($p<0,05$). Anneanne ve babaannelerden ek gıdaya geçme ve mama takviyesi hakkında öneri alan annelerin ilk 6 ayda ek gıdaya geçtikleri ve mama vermeye başladıkları belirlendi ($p<0,05$) (Tablo 4).

TARTIŞMA

Bu çalışmada, anneanne ve babaannelerin emzirme davranışı üzerindeki etkilerine ilişkin annelerin görüşleri incelenmiştir. Çalışmamıza katılan anneler, 4 anneanneden 3'ünün ve babaannelerin yarısının emzirmeyi olumlu etkilediğini düşünmekteydi. Olumlu etkileme şekilleri incelendiğinde, anneyi emzirme konusunda destekleme, anne ve bebeğin emzirme sayesinde hastalıklardan korunacağını söyleme, emzirmenin anne ve bebek arasındaki bağı artırdığını belirtme, emzirmenin devamlılığını sağlama, emzirmeyle daha kolay kilo verileceğini söyleme ve rahmin emzirmeyle daha kolay eski hâline döneceğini belirtme bulunmaktaydı. Literatürde, araştırma bulgumuz ile benzer çalışmalar yer almaktadır.^{9,19} Bulgumuzun elde edilmesinde anneanne ve babaannelerde var olan anne sütünün verilmesine yönelik olumlu kültürel inancın, nesiller arasında aktarılmasının etkili olduğu düşünülebilir.

Çalışmamıza katılan anneler, anneannelerin %17,8'inin ve babaannelerin %27,7'sinin emzirmeyi olumsuz etkilediğini düşünmekteydi. Anneler; anneanne ve babaannelerin, mama takviyesi yapmaları ve çay/su gibi gıdaları daha fazla vermelerini söyleyerek, ek gıdalara erken dönemde başlamaları konusunda baskı yaparak, bebeğin süten kesmesini ve emzirmeye ara vermesini söyleyerek emzirmeyi olumsuz etkilediklerini belirtmişlerdi. Literatürde, anneanne ve babaannelerin emzirmeye olumsuz etki etme oranı %60-64,4 arasında değişmektedir.^{9,11,12,14,19} Çalışmamızda, anneanne ve babaannelerin emzirmeyi olumsuz etkileme oranlarının düşük olmasında;

TABLO 4: Annelere göre ek gıdaya geçme durumu ve ilk 6 ayda ek gıda/mama önerme ve ilk 6 aydan sonra emzirmeyi etkileme durumunun dağılımı.

		Ek gıdaya geçme durumu†				χ^2	p değeri
		6 aydan önce		6 aydan sonra			
		n	%	n	%		
Anneanneninin emzirme üzerindeki etkisi	Olumlu	90	29,9	211	70,1	3,222	0,200
	Olumsuz	12	44,4	15	55,6		
	Etkisi yok	26	36,6	45	63,4		
Babaanneninin emzirme üzerindeki etkisi	Olumlu	64	30,0	149	70,0	12,049	0,002
	Olumsuz	35	49,3	36	50,7		
	Etkisi yok	28	25,7	81	74,3		
Anneanneninin emzirme sırasındaki yardımcı/engel olma durumu	Yardımcı oluyor	89	28,9	219	71,1	6,302	0,043
	Yardımcı yeterli değil	25	42,4	34	57,6		
	Engel oluyor	14	43,8	18	56,2		
Babaanneninin emzirme sırasındaki yardımcı/engel olma durumu	Yardımcı oluyor	65	29,4	156	70,6	8,899	0,012
	Yardımcı yeterli değil	24	27,0	65	73,0		
	Engel oluyor	38	45,8	45	56,2		
İlk 6 ayda anneanneninin ek gıda önerisi	Evet	84	40,2	125	59,8	13,253	<0,001
	Hayır	44	23,2	146	76,8		
İlk 6 ayda babaanneninin ek gıda önerisi	Evet	85	37,4	142	62,6	6,465	0,011
	Hayır	42	25,3	124	74,7		
İlk 6 ayda anneanneninin mama önerisi	Evet	62	48,4	66	51,6	23,142	<0,001
	Hayır	66	24,4	205	75,6		
İlk 6 ayda babaanneninin mama önerisi	Evet	67	46,9	76	53,1	21,721	<0,001
	Hayır	60	24,0	190	76,0		
Anneanneninin sütü kesme önerisi	Evet	6	35,5	11	64,5	0,084	0,772
	Hayır	122	31,9	260	68,1		
Babaanneninin sütü kesme önerisi	Evet	11	47,8	12	52,2	2,687	0,101
	Hayır	116	31,4	254	68,6		

†Birden fazla cevap verilmiştir. Yüzdeler toplam üzerinden hesaplanmıştır.

anneanne ve babaannelerin büyükşehirde yaşamaları ve annelerle birlikte gittikleri ASM ve hastanelerde sağlık personellerinin aktardığı bilgilerden pasif dinleyici konumunda da olsa faydalanmaları etkili olabilir.

Annelere göre 5 anneanneden 4'ü, 5 babaanneden 3'ü erken emzirme konusunda destek olmaktadır. Anneler, erken emzirmeye başlama konusunda anneannelerin (%60,5) en çok rahat emzirme için rahat oturmayı sağladıklarını, babaannelerin (%58,7) ise en çok emzirme için teşvik ettiklerini belirttiler. Literatürde, anneanne ve babaannelerin erken emzirmeyi desteklediklerini bildiren çalışmalar mevcuttur.^{16,20} Örneğin Karmacharya ve ark.nın Nepal'de yaptıkları çalışmaya katılan anneanne/babaannelerin %71'i, bebeklerin ilk 1 saat içinde emzirilmesi gerektiğini savunarak emzirmeyi desteklediklerini ifade

etmişlerdir.²⁰ Bulgumuzun aksine anneanne ve babaannelerin erken emzirmeye engel olduklarını bildiren çalışmalar da yer almaktadır.^{21,22} Digra ve Nomanı'nın Hindistan'da yaptıkları çalışmada, annelerin emzirme davranışına ilk 1 saatten sonra başlamasında anneanne/babaannelerin etkili olduğu saptanmıştır.²² Araştırma bulgumuzun elde edilmesinde, ülkemizde anneanne ve babaannelerin gebe ve eşi ile birlikte doğumun gerçekleşeceği hastaneye destek amaçlı olarak gitmelerine yönelik oluşan kültürel davranışın etkisi olabileceği düşünülebilir.

Çalışmamızdaki anneler, neredeyse 10 anneanneden 9'u ve neredeyse 10 babaanneden 8'inin ilk sütü verme durumuna olumlu tepki verdiklerini belirtti. Literatürde, çalışmamızı destekleyen ve desteklemeyen araştırmalar mevcuttur.^{23,24} Joshi ve ark.nın Nepal'de yaptıkları araştırmada, çalışmaya

katılan tüm anneanne/babaannelerin ilk sütü verme durumuna olumlu tepki verdikleri belirlenmiştir.²³ Çalışmamızın aksine Legesse ve ark.nın Etiyopya’da yaptıkları çalışmada, annelerin bebeklerine ilk sütü vermemesinde en büyük etkenin anneanne/babaanneler olduğu belirtilmiştir.²⁴ Anneanne ve babaannelerin büyük bir kısmının şehir merkezinde yaşamlarının ve annelerle birlikte ASM izlemelerine katılmalarının, araştırma bulgumuzun elde edilmesinde etkili olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca Bursa ilinin, ülkenin özellikle Doğu illerinden göç aldığı dikkate alındığında, farklı geleneksel özelliklerden gelen ailelerdeki aile büyüklerinde ilk sütün mutlaka bebeğe verilmesine yönelik var olan kültürel inancın etkili olduğu söylenebilir.

Çalışmamızda yer alan anneler, 5 anneanneden 4’ü ve 10 babaanneden 7’sinin emzirme süresi-sıklığı ile ilgili tepkilerinin olumlu olduğunu belirtti. Literatürde, bulgumuzu destekleyen ve desteklemeyen araştırmalar mevcuttur.^{9,25} Ferreira ve ark.nın Brezilya’da yaptıkları çalışmada, anneanne/babaannelerin bebeğin istedikçe emzirilmesi gerektiğini belirterek olumlu tepki verdikleri bildirilmiştir.²⁵ Ünver’in Malatya’da yaptığı bir çalışmada da annelerin bebekleri istedikçe emzirdikleri belirlenmiştir.²⁶ Grassley ve Eschiti’nin ABD’de yaptıkları çalışmada, anneanne/babaannelerin sahip oldukları kültürel geleneklere göre bebeklerin 4 saatte 1, 20 dk’dan fazla beslenmemesi ve gecede sadece 1 kez emzirilmesi gerektiği düşüncesinin hâkim olduğu bildirilmiştir.⁹ İslam’da ve Türk kültüründe emzirmenin önemli yer etmesinin bulgumuzu doğruladığı söylenebilir. Türkiye’de dini inancın büyük çoğunluğunun İslam olması, İslam dinine göre anne sütüyle beslenmenin bebeğin temel hakkı olduğunun belirtilmesi, Kur’an-ı Kerim’de emzirme süresi ile ilgili bilgilerin verilmesi, Türk kültürü ve geleneklerinde bebeğin aç kalmaması gerektiği anlayışının hâkim olması, çalışmamızdaki anneanne ve babaannelerin emzirme sıklığı-süresiyle alakalı düşüncelerini olumlu etkilemiş olabilir.

Annelere göre anneanne ve babaannelerin yarısı, ilk 6 ay içinde ek gıda ve 10 anneanne-babaanneden 3’ü mama verilmesi yönünde önerilerde bulunmuşlardı. Ferreira ve ark. çalışmalarında, anneanne ve babaannelerin %67’sinin ilk 6 ayda ek gıda ve mama

önerisinde bulduklarını belirttiler.²⁵ Susin ve ark.nın yaptıkları bir çalışmada, anneanne ve babaannelerin %53,2’si ek gıda; %67,4’ü ise mama verilmesini önermiştir.¹⁴ Emzirme kültürel inanç ve uygulamalardan etkilenen bir olgudur. Ata Yüzügüllü ve ark.nın Türkiye’de yaptıkları araştırmada, anneanne ve babaanneler ile aynı evde yaşayan ve anneanne ve babaannelerden etkilenen annelerin ilk 6 ayda ek gıda ve mama takviyesi yaptıkları bildirilmiştir.²⁷ Türk toplumunda sadece anne sütü alan bebeklerin susuz kalacağı ve anne sütünün yeterli olmayacağı gibi yanlış düşüncelerin varlığı, anneanne ve babaannelerin bu düşüncelere sahip olarak ilk 6 ay içinde ek gıda ve mama önermelerine neden olmuş olabilir.

Çalışmamızdaki anneler, anneanne ve babaannelerin sütün artmasını sağlayacak gıdalar önerdiklerini belirttiler. Literatürde farklı ülkelerde yapılan çalışmalarda, anneanne ve babaanneler tarafından anne sütünü artırdığı düşünülen yeşil sebzeler, tavuk, et, yumurta, kuruyemiş, zencefil, geleneksel yiyecekler, şerbet, meyve suyu, süt, bitki çayları da dâhil olmak üzere gıdaların önerildiği görülmektedir.^{17,28} Türk kültüründe doğum sonu dönemde, anne sütünün artırılması için yapılan geleneksel uygulamaların yaygın olması, anneanne ve babaannelerin bu gıdaları önermelerine sebep olmuş olabilir.

Çalışmamıza katılan anneler, ek gıdaya geçildikten sonra anneanne ve babaannelerin çok az bir kısmının emzirmeyi bırakmayı önerdiklerini belirttiler. Bıraktırma sebepleri incelendiğinde, ek gıda ve mamanın yeterli görülmesi, bebeklerin ek gıdalara alışması gerektiği, sütün yetmediği inancı, annenin kullandığı ilaçların varlığı dikkati çekmekteydi. Yapılan başka çalışmalarda da benzer bulguların elde edildiği belirlenmiştir.^{18,29} Geçmişte kazanılan olumlu ve olumsuz tecrübeler (çevreden ve aile büyüklerinden gelen olumsuz öneriler, sütünün yetmediği inancı ve bu sebeple kendi çocuklarını erken süttten kesmeleri), çalışmamızdaki anneanne ve babaannelerin emzirmeyi bırakmayı önermelerine sebep olmuş olabilir.

Çalışmamızda bulunan anneler, 10 anneanneden 7’sinin ve babaannelerin yarısının emzirme konusunda kendilerine yardımcı olduklarını belirtti. Yardımcı olma şekilleri incelendiğinde; ev işlerinde

yardımcı olma, annenin emzirme döneminde ihtiyacı olan gıdaları temin etme, annenin bebeğini rahat bir ortamda emzirmesini sağlama, anneyi emzirme konusunda psikolojik olarak destekleme ve anne bebekle ilgilenirken büyük torunlarına bakma bulunmaktaydı. Literatür çalışmalarında, anneanne ve babaannelerin emzirme ve bebek bakımında yardımcı olma durumu %30-54,8 arasında değişmektedir.^{1,30} Ferreira ve ark.nın yürüttükleri çalışmada, anneanne ve babaannelerin yarısının ev işlerini yaparak ve diğer çocuklar ile ilgilenerek emzirmeye yardımcı oldukları saptanmıştır.²⁵ Bu bulgunun kültürel etkiyle ilgili olduğu söylenebilir. Türk kültüründe çoğunlukla anneanne ve babaannelerin postpartum dönemde, anne kendini iyi hissedinceye kadar bebek bakımı ve emzirme konularında sosyal destek olarak anneye yardımcı olma durumuyla karşılaşılmaktadır.

Araştırmamızdaki anneler, anneanne ve babaannelerin ilk 6 ay içinde ek gıda ve mamaya başlanması yönündeki önerilerinin, ek gıdaya ilk 6 ay tamamlanmadan geçmelerine sebep olduklarını belirtti. Bulgumuzu destekleyen çalışmalar yer almaktadır.^{16,31} Bulgumuz doğrultusunda, anneanne ve babaannelerin emzirmeye yardımcı olmaması veya engel olmasının ek gıdanın ilk 6 aydan erken başlatılmasına sebep olduğu saptandı. Susin ve ark.nın yaptıkları çalışmada, ek gıdaya vaktinden erken geçilmesinde, anneanne ve babaannelerin emzirmeye yardımcı olmamalarının etkili olduğu belirlenmiştir.¹⁴ Bir diğer bulgumuza göre babaannelerin olumsuz etkisinin, annelerin ilk 6 aydan önce ek gıdaya geçmelerine neden olduğu belirlendi. Türkiye’de anneanne/babaanneler, gebelik ve doğum sonu dönemde anneler ile birlikte sağlık izlemlerine gitseler de anneye daha çok eşlik eden kendi annesi ve eşi olmaktadır. Genellikle kültürel olarak da eşin annesi ile olan olumsuz iletişim, emzirme sürecini de olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Ayrıca Türk toplumundaki anneanne ve babaannelerde, erken ek gıdaya geçiş, mama takviyesi, emzirmeyi bıraktırma ve emzirme sırasında anneye engel olma konularında geleneksel düşüncelerin hâkim olması veya kendilerinin başarısız emzirme geçmişleri olması sebebiyle de annelerin bu konularda olumsuz etkilerinin olabileceği düşünülmektedir.

SINIRLILIKLAR

Araştırma, tek bir şehirdeki 3 ilçede yapıldığı için şehrin tamamına genellenemez. Araştırmaya katılan annelerin gelişigüzel örneklem yöntemiyle belirlenmesi nedeniyle araştırmanın sonuçları sadece örnekleme alınan annelerle sınırlıdır. Verilerin toplanmasında yüz yüze görüşme tekniği kullanıldığından, verilerin güvenilirliği annelerin verdiği bilgilerin doğruluğuyla sınırlıdır, tüm annelere genellenemez. Annelerin emzirme konusundaki davranışı, herhangi bir ölçek ile değerlendirilip emzirmeyi sürdürme, ek gıdaya geçiş ve annenin emzirme öz yeterliliği üzerindeki etkisi, emzirme başarısı ile anneanne-babaannelerin emzirme üzerindeki etkisi ve sosyal desteğin süresinin ölçülmemiş olması ve ek gıdaya geçişin diğer nedenlerinin detaylandırılmamış olması, araştırmamıza ait diğer sınırlılıkları oluşturmaktadır. Bazı anneler, ASM’lere kayınavalideleriyle birlikte geldikleri için annelerin kayınavalidelerle ilgili sorulara verdikleri yanıtlar etkilenmiş olabilir.

SONUÇ

Araştırmamızda, anneanne ve babaannelerin düşünce ve davranışlarının, anne-bebek sağlığı için oldukça önemli olan emzirmeyi etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Anneanne ve babaanneler; emzirmeyi olumlu/olumsuz etkileme, emzirmeye yardımcı/engel olma, ilk sütü verme, emzirme sıklığı/süresi, ek gıdaya geçme, emzirmeyi bıraktırma konularında anneyi etkileyerek emzirme davranışı üzerinde de etkili olmaktadır. Bu bağlamda anneanne ve babaanneler, annelere emzirme davranışına yönelik olumsuz yönlendirmeler yaptıklarında erken emzirmeye başlama, ilk 6 ay sadece anne sütü verilerek zamanında ek gıdaya geçme, medikal olarak gerekmedikçe mama desteğinin yapılmaması ve 2 yıldan daha uzun sürelerle emzirmenin devam ettirilmesi gibi sürdürülebilir kalkınma hedeflerine yönelik olumlu adımların atılması engellenecektir. Bu nedenle kadın sağlığı hemşireleri ve ebeler, gebelik döneminde anneanne ve babaannelere emzirmenin başlatılması ve sürdürülmesine yönelik eğitimler planlama ve uygulama ile doğum sonu erken dönemde ten tene temas uygulamasında ve ilk sütün verilmesinde büyükannelere etkin roller verilmesini sağlayabilirler. Ayrıca

sağlık hizmeti sunan profesyoneller (kadın sağlığı hemşireleri ve ebeler, yenidoğan hemşireleri, çocuk hemşireleri vb.), lohusalık dönemindeki izlemler ve bebek izlemleri sırasında da DSÖ, UNICEF ve Amerikan Pediatri Derneğinin önerileri doğrultusunda emzirmenin sürdürülmesine yönelik eğitimler sağlayabilirler. Hemşireler ve ebeler, doğum sonu erken dönemde emzirmeyle ilgili yaşanabilecek sorunlara ilişkin anne-anneanne-babaanneninin etkin bir bağ kurmasını sağlayarak bakım vermelidirler. Sağlık profesyonelleri, emzirmenin biyopsikososyal yönlerini detaylı bir şekilde ele alarak, annelerin tüm kültürlerde psikolojik ve sosyal çevresinden ayrı düşünülmemeyeceğini göz önünde bulundurarak sağlık hizmeti sunulmasının önemi üzerinde düşünmelidirler. Ayrıca anneanne ve babaannelerin emzirme konusunda kültürel bir olgu olduğu belirtilerek, toplumsal farkındalık artırılmalıdır. Araştırma konusunun uluslararası ve ulusal literatüre daha büyük fayda sağlaması için yeni çalışmaların çeşitli illerde ve ülkelerde, çeşitli araştırma dizaynları kullanılarak, daha büyük örneklemle yapılması önerilmektedir.

Finansal Kaynak

Bu çalışma sırasında, yapılan araştırma konusu ile ilgili doğrudan bağlantısı bulunan herhangi bir ilaç firmasından, tıbbi alet, gereç ve malzeme sağlayan ve/veya üreten bir firma veya herhangi bir ticari firmadan, çalışmanın değerlendirme sürecinde, çalışma ile ilgili verilecek kararı olumsuz etkileyebilecek maddi ve/veya manevi herhangi bir destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması

Bu çalışma ile ilgili olarak yazarların ve/veya aile bireylerinin çıkar çatışması potansiyeli olabilecek bilimsel ve tıbbi komite üyeliği veya üyeleri ile ilişkisi, danışmanlık, bilirkişilik, herhangi bir firmada çalışma durumu, hissedarlık ve benzer durumları yoktur.

Yazar Katkıları

Fikir/Kavram: Beyzanur İşbay, Emine Gerçek Öter; **Tasarım:** Beyzanur İşbay, Emine Gerçek Öter; **Denetleme/Danışmanlık:** Emine Gerçek Öter; **Veri Toplama ve/veya İşleme:** Beyzanur İşbay; **Analiz ve/veya Yorum:** Beyzanur İşbay; **Kaynak Taraması:** Beyzanur İşbay; **Makalenin Yazımı:** Beyzanur İşbay; **Eleştirel İnceleme:** Emine Gerçek Öter; **Kaynaklar ve Fon Sağlama:** Beyzanur İşbay, Emine Gerçek Öter.

KAYNAKLAR

- Kurnaz D. Erken postpartum dönemde anelerin emzirmeye ilişkin tutum ve başarılarını etkileyen faktörler [Yüksek Lisans Tezi]. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi; 2014. Erişim tarihi: 4 Mayıs 2020. Erişim linki: [\[Link\]](#)
- Section on Breastfeeding. Breastfeeding and the use of human milk. Pediatrics. 2012; 129(3):e827-41. [\[Crossref\]](#) [\[PubMed\]](#)
- T.C. Sağlık Bakanlığı [İnternet]. Copyright © 2021 T.C. Sağlık Bakanlığı [Erişim tarihi: 1 Haziran 2020]. Anne Sütü ve Emzirme. Erişim linki: [\[Link\]](#)
- UNICEF. © 2021 Copyright Unicef [Erişim tarihi: 24 Mayıs 2018]. Infant and young child feeding. Erişim linki: [\[Link\]](#)
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. 2018 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı ve TÜBİTAK; 2019. [\[Link\]](#)
- UNICEF, WHO. Capture the Moment-Early initiation of breastfeeding: The best start for every newborn. New York: UNICEF; 2018. Erişim tarihi: 10 Ocak 2019. Erişim linki: [\[Link\]](#)
- Moore ER, Coty MB. Prenatal and postpartum focus groups with primiparas: breastfeeding attitudes, support, barriers, self-efficacy, and intention. J Pediatr Health Care. 2006;20(1):35-46. [\[Crossref\]](#) [\[PubMed\]](#)
- Corbett CA, Callister LC. Giving birth: the voices of women in Tamil Nadu, India. MCN Am J Matern Child Nurs. 2012;37(5):298-305; quiz 306-7. [\[Crossref\]](#) [\[PubMed\]](#)
- Grassley J, Eschiti V. Grandmother breastfeeding support: what do mothers need and want? Birth. 2008;35(4):329-35. [\[Crossref\]](#) [\[PubMed\]](#) [\[PMC\]](#)
- Chen TL, Tai CJ, Chu YR, Han KC, Lin KC, Chien LY. Cultural factors and social support related to breastfeeding among immigrant mothers in Taipei City, Taiwan. J Hum Lact. 2011;27(1):41-8. [\[Crossref\]](#) [\[PubMed\]](#)
- Pilkauskas NV. Breastfeeding initiation and duration in coresident grandparent, mother and infant households. Matern Child Health J. 2014;18(8):1955-63. [\[Crossref\]](#) [\[PubMed\]](#) [\[PMC\]](#)
- Emmott EH, Mace R. Practical support from fathers and grandmothers is associated with lower levels of breastfeeding in the UK millennium cohort study. PLoS One. 2015;10(7):e0133547. [\[Crossref\]](#) [\[PubMed\]](#) [\[PMC\]](#)
- Türkiye İstatistik Kurumu [İnternet]. Türkiye İstatistik Kurumu © 2018 [Erişim tarihi: 21 Eylül 2019]. Coğrafi İstatistik Portalı. Erişim linki: [\[Link\]](#)
- Susin LR, Giugliani ER, Kummer SC. Influência das avós na prática do aleitamento materno [Influence of grandmothers on breastfeeding practices]. Rev Saude Publica. 2005;39(2):141-7. Portuguese. [\[Crossref\]](#) [\[PubMed\]](#)
- Kılıç S. Örnekleme yöntemleri [Sampling methods]. Journal of Mood Disorders. 2013;3(1):44-6. [\[Link\]](#)
- Grassley JS, Spencer BS, Law B. A grandmothers' tea: evaluation of a breastfeeding support intervention. J Perinat Educ. 2012;21(2):80-9. [\[Crossref\]](#) [\[PubMed\]](#) [\[PMC\]](#)
- Xiao X, Loke AY, Zhu SN, Gong L, Shi HM, Ngai FW. "The sweet and the bitter": mothers' experiences of breastfeeding in the early postpartum period: a qualitative exploratory study in China. Int Breastfeed J. 2020;15(1):12. [\[Crossref\]](#) [\[PubMed\]](#) [\[PMC\]](#)

18. Moore AP, Milligan P, Rivas C, Goff LM. Sources of weaning advice, comparisons between formal and informal advice, and associations with weaning timing in a survey of UK first-time mothers. *Public Health Nutr.* 2012;15(9):1661-9. [[Crossref](#)] [[PubMed](#)]
19. Samlı G, Kara B, Cöbek Ünalın P, Samlı B, Sarper N, Gökalg AS. Annelerin emzirme ve süt çocuğu beslenmesi konusundaki bilgi, inanış ve uygulamaları: niteliksel bir araştırma [Knowledge, beliefs and practices of mothers about breastfeeding and infant nutrition: a qualitative study]. *Marmara Medical Journal.* 2006;19(1):13-20. [[Link](#)]
20. Karmacharya C, Cunningham K, Choufani J, Kadiyala S. Grandmothers' knowledge positively influences maternal knowledge and infant and young child feeding practices. *Public Health Nutr.* 2017;20(12):2114-23. [[Crossref](#)] [[PubMed](#)]
21. Haider R, Rasheed S, Sanghvi TG, Hassan N, Pachon H, Islam S, et al. Breastfeeding in infancy: identifying the program-relevant issues in Bangladesh. *Int Breastfeed J.* 2010;5:21. [[Crossref](#)] [[PubMed](#)] [[PMC](#)]
22. Digra SK, Nomani S. Prevalence and pattern of breast feeding practices in rural women of Jammu. *Pediatric Oncall.* 2012;9:15. [[Crossref](#)]
23. Joshi PC, Angdembe MR, Das SK, Ahmed S, Faruque ASG, Ahmed T. Prevalence of exclusive breastfeeding and associated factors among mothers in rural Bangladesh: a cross-sectional study. *Int Breastfeed J.* 2014;9:7. [[Crossref](#)] [[PubMed](#)] [[PMC](#)]
24. Legesse M, Demena M, Mesfin F, Haile D. Factors associated with colostrum avoidance among mothers of children aged less than 24 months in Raya Kobo district, North-eastern Ethiopia: community-based cross-sectional study. *J Trop Pediatr.* 2015;61(5):357-63. [[Crossref](#)] [[PubMed](#)] [[PMC](#)]
25. Ferreira T, Piccioni LD, Queiroz P, Silva EM, Vale I. Influence of grandmothers on exclusive breastfeeding: cross-sectional study. *Einstein (Sao Paulo, Brazil).* 2018;16(4):eAO4293. [[Crossref](#)] [[PubMed](#)] [[PMC](#)]
26. Ünver Z. 0-24 aylık çocuğu olan annelerin anne sütünü arttırmaya yönelik geleneksel uygulamaları [Yüksek Lisans Bitirme Projesi]. Malatya: İnönü Üniversitesi; 2014. Erişim tarihi: 25.4.2021. Erişim linki: [[Link](#)]
27. Ata Yüzüğüllü D, Aytaç N, Akbaba M. Investigation of the factors affecting mother's exclusive breastfeeding for six months. *Turk Arch Pediatr.* 2018;53:96-104. [[Crossref](#)] [[PubMed](#)] [[PMC](#)]
28. Sacco LM, Caulfield LE, Gittelsohn J, Martínez H. The conceptualization of perceived insufficient milk among Mexican mothers. *J Hum Lact.* 2006;22(3):277-86. [[Crossref](#)] [[PubMed](#)]
29. Tarrant M, Fong DY, Wu KM, Lee IL, Wong EM, Sham A, et al. Breastfeeding and weaning practices among Hong Kong mothers: a prospective study. *BMC Pregnancy Childbirth.* 2010;10:27. [[Crossref](#)] [[PubMed](#)] [[PMC](#)]
30. Bölükbaş N, Erbil N, Altunbaş H, Arslan Z. Traditional practices about child care of the mothers who own 0-12 month baby. *Journal of Human Sciences.* 2009;6(1):164-76. [[Link](#)]
31. Bezner Kerr R, Dakishoni L, Shumba L, Msachi R, Chirwa M. "We grandmothers know plenty": breastfeeding, complementary feeding and the multifaceted role of grandmothers in Malawi. *Soc Sci Med.* 2008;66(5):1095-105. [[Crossref](#)] [[PubMed](#)]